WIKIPÉDIA

Kecsua nyelv

A Wikipédiából, a szabad enciklopédiából

A **kecsua nyelv** (saját elnevezése *Runa Shimi/Simi* vagy *Qhichwa Shimi/Simi*, spanyolul *quechua)*, az egykori Inka Birodalom nyelve, az andoki-egyenlítői nagy nyelvtörzs andoki törzsén belül a kecsumara nyelvcsalád önálló, kecsua ágát alkotó indián nyelv, számos nyelvjárással. Anyanyelvi beszélőinek száma több mint 9 millió Bolíviában, Peruban, Ecuadorban, Chilében és Argentínában. Közülük a spanyol mellett második hivatalos nyelv Bolíviában és Peruban. Nem egységes nyelvről van szó: több mint 40 változata ismeretes, amelyeket egyes nyelvészek nem is nyelvjárásoknak, hanem egymáshoz igen közeli (többé-kevésbé kölcsönösen érthető), de különálló nyelveknek tekintenek (→makronyelv).

Kecsua Qhichwa Shimi / Runa Shimi	
Beszélik	Argentína, Bolívia, Chile, Ecuador, Peru (az egykori Inka Birodalom területei)
Terület	Dél-Amerika
Beszélők száma	~9 millió fő
Nyelvcsalád	Andoki-egyenlítői nyelvtörzs andoki ág kecsumara nyelvcsalád **kecsua csoport**
Írásrendszer	Latin ábécé (nincs egységes helyesírása)
Hivatalos állapot	
Hivatalos	Bolívia, Peru
Nyelvkódok	
ISO 639-1	qu
ISO 639-2	que

A Wikimédia Commons tartalmaz *Qhichwa Shimi / Runa Shimi* témájú médiaállományokat.

Tartalomjegyzék

Írás és kiejtés

A latin betűs írást a spanyolok vezették be, azonban egységes helyesírással nem rendelkezik.

Mindössze három magánhangzó-fonémaja van: *a*, *i*, *u*. A *q* torokhang környezetében az *i* inkább e-nek, az *u* pedig o-nak hangzik. Mássalhangzórendszere bonyolult és nyelvjárásonként is változó. Ami még bonyolultabbá teszi, hogy az 1939-ben kialakított és 1946-ban véglegesített latin betűs írás nem különböztet meg minden hangot. Jellemző sajátosságai közé tartozik, hogy hiányoznak a zöngés zárhangok (b, d, g), ugyanakkor egy sor zöngétlen zárhanggal rendelkezik, mindegyiknek van ejektív, valamint hehezetes változata is: *p*, *p'*, *ph* / *t*, *t'*, *th* / *k*, *k'*, *kh* / *q*, *q'*, *qh*. A spanyol eredetű szavakban egyéb hangok is előfordulhatnak.

A hangsúly általában az utolsó előtti szótagra esik: a toldalékolt alakok esetén ennek megfelelően hátrébb tolódik. A kivételes eseteket ékezettel jelölik.

A latin betűs ábécé

A jelenlegi ábécé – amelyet Peruban 1975-ben tettek hivatalossá a nyelvvel együtt – az alábbi 21 betűből áll:

> ***a, ch, h, i, k, l, ll, m, n, ñ, p, q, r, s, sh, t, tr, ts, u, w, y***.

Ha külön jeleknek tekintenénk az ejektív és a hehezetes mássalhangzókat *(ch', chh, k', kh, p', ph, q', qh, t', th)* is, akkor ezekkel együtt 31 betűs lenne az ábécé.

A Bolíviában használt ábécében, ugyanazzal a hangértékkel a *h* betű helyett *j*-t használnak (mint a spanyolban).

A magyar olvasattól eltérő betűk közelítő kiejtése:

- *a* – magyar „palócos” *a*, torokhangok *(q, q', qh)* környezetében magyar *a*
- *ch* – magyar *cs*
- *ll* – jésített (lágy) *l*
- *ñ* – magyar *ny*
- *q* – mélyen a torokban ejtett *k* hang
- *s* – magyar *sz*
- *sh* – magyar *s*
- *tr* – körülbelül a magyar *t* és *cs* között ejtett hang
- *ts* – hasonló a magyar *c* hanghoz
- *w* – *u*-szerű *v*, mint az angol *want* szóban
- *y* – a magyar *j*-nek felel meg.

Az ejektív és hehezetes hangok kiejtése:

- Az ejektív hangok *(ch', k', q', p', t')* ejtését úgy kell elképzelni, hogy nagy levegőt veszünk, és hirtelen, nagy erővel kiengedjük az adott mássalhangzó ejtésekor, vagyis egészen leegyszerűsítve „kiköpjük” a betűt.
- A hehezetes mássalhangzó *(chh, kh, qh, ph, th)* azt jelenti, hogy a betűt egy gyenge h-val együtt kell kiejteni.

Nyelvtana

A kecsua a agglutináló nyelv. Nyelvtani nemek nincsenek, így a természetes nemeket a *qari* (-férfi) és a *warmi* (-nő) szócskákkal jelzik. Határozott névelőt szintén nem ismer (a névszóragozás során a *-qa* helyhatározórag tölt be hasonló szerepet); a határozatlan névelő – a legtöbb nyelvhez hasonlóan – az „egy” jelentésű *huk*. A többes szám jele a *-kuna*, amelyhez a további toldalékok járulnak, ahogy a magyarban is.

Példa a névszóragozásra a *wasi* („ház”) szón keresztül:

Eset	Jelentés	Egyes szám	Többes szám
Alany	(a) ház, házak	*wasi*	*wasikuna*
Birtokos	(a) házé, házaké	*wasipa*	*wasikunapa*
Részes	(a) háznak, házaknak	*wasipaq, wasiman*	*wasikunapaq, wasikunaman*
Tárgy	(a) házat, házakat	*wasita*	*wasikunata*
Határozói		*wasimanta*	*wasikunamanta*
Bennfoglaló	(a) házban, házakban	*wasipi*	*wasikunapi*

A jelzős szerkezetben a melléknév megelőzi a főnevet, és változatlan alakban marad, mint a magyarban:

> *hatun wasi* „nagy ház” / *hatun wasikuna* „nagy házak” / *hatun wasikunapi* „nagy házakban”.

A személyes névmás első személyű („mi”) alakjára, s ugyanígy az igeragozásra is, jellemző a más indián nyelvekben is megtalálható ún. *inkluzív* (beleértő) és *exkluzív* (kizáró) többes szám. A személyes névmások ez alapján:

> *ñuqa* (én), *qam* (te), *pay* (ő); *ñuqanchik* (mi, veled együtt) / *ñuqayku* (mi, nélküled), *qamkuna* (ti), *paykuna* (ők).

A személyes névmásokat a birtokos jelek kivételével a főnevekhez hasonlóan toldalékolják.

A igéknek egyféle ragozásuk van, rendhagyó ige nincs. Három igeidőt különböztetnek meg: jelen, múlt és jövő. A főnévi igenév végződése a *-y* [-j], például *karunchay* „távozni”. Példaként ennek az igének a ragozása:

- jelen idő: *karunchani, karunchanki, karunchan, karunchanchik* (veled együtt távozunk) / *karunchayku* (nélküled távozunk), *karunchankichik, karunchanku.*
- jövő idő: *karunchasaq, karunchanki, karunchanqa, karunchasunchik* (veled együtt fogunk távozni) / *karunchasaqku* (nélküled fogunk távozni), *karunchankichik, karunchanqaku.*
- a múlt időt az igető és a jelen idejű rag közé illesztett *-rqa-* rag jelzi, például *karuncha-rqa-ni* „távoztam”.

A feltételes módot a *-man* rag jelzi: *karunchaniman* „távoznék”, ezen kívül egyéb toldalékok is léteznek, amelyek egyaránt használhatók főneveknél is.

A szórend lehet *alany–állítmány–tárgy* (SVO) és *alany–tárgy–állítmány* (SOV) is.

Nyelvi példák

Szövegminta

Idézet Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából:

> *Tukuy kay pachaman paqarimujkuna libres nasekuntu tukuypunitaj kikin obligacionesniycjllataj, jinakamalla honorniyojtaj atiyniyojtaj, chantaqa razonwantaj concienciawantaj dotasqa kasqankurayku, kawsaqe masipura jina, tukuy uj munakuyllapi kawsakunanku tian.*

(„Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell hogy viseltessenek.”)

Számok

A számok 1-től 10-ig a következők: *1 huk, 2 iskay, 3 kimsa, 4 tawa, 5 pichqa, 6 suqta, 7 qanchis, 8 pusaq, 9 isqun, 10 chunka*.

Hangminta

Részlet a Bibliából észak-bolíviai kecsua nyelven

Forrásmű

- *A világ nyelvei*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999, 696–698. ISBN 963-05-7597-3.

További információk

- Kecsua nyelvjárások (http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=que)
- Magyar-kecsua kisszótár (https://archive.org/details/kecsua)

A lap eredeti címe: „https://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Kecsua_nyelv&oldid=19987807”

A lap utolsó módosítása: 2018. június 2., 03:13

A lap szövege Creative Commons Nevezd meg! – Így add tovább! 3.0 licenc alatt van; egyes esetekben más módon is felhasználható. Részletekért lásd a felhasználási feltételeket.